

PĂMÂNTUL – ELEMENT PRIMORDIAL (I). REPREZENTĂRI ȘI SIMBOLURI ÎN RELIGIE

Livia Liliana Sibișteanu

În miturile orientale cât și în operele gânditorilor din Antichitate (Pitagora, Platon, Aristotel, Empedocle, Plinius cel Bătrân) și din Evul Mediu (Honorius d'Autun, Christopher Marlowe), Pământul, alături de Foc, Apă, Aer, apare ca element primordial. Platon, de exemplu, stabilea fiecărui element un rol în compunerea Universului, și anume: Focul făcea ca acesta „să fie vizibil”, Apa și Aerul „să fie proporționat”, Pământul „să fie solid”, continuând cu ideea: „dintre toți zeii din cer, Pământul este cel mai vechi”¹. Textele vedice spun că Pământul este matricea lui Agni și embrionul primordial².

Adesea cele patru elemente primordiale au fost grupate, fie în două perechi de elemente opuse: Apa și Focul, Aerul și Pământul, fie în două perechi de elemente care se completează: Aerul și Focul, Pământul și Apa³.

*

A. Reprezentări

Pământul este la chinezi (ca și apa) principiul feminin Yin, este pasivul, întunericul, tendința descendentă (tamas), densitatea, fixarea și condensarea. Este hexagrama Kun, perfecțiunea pasivă, ce primește acțiunea principiului activ Qian. Toate ființele “se împărtășesc dintr-înșa la naștere, căci este femeie și mamă”⁴. În Arborele Sefirot este Malkut, planul corporal complet, “simțirea” fizică⁵. Pământului îi corespunde litera P* (simbolic litera P, la fenicieni, greci și romani, indică sexul feminin)⁶, cifra 4⁷, la daci cifra 8* (probabil înțelepții daci cunoșteau simbolismul dual al cifrei 8⁸ și au dat Pământului ca și Soarelui aceeași cifră, având în vedere dualismul celor două elemente primordiale), nordul

---

¹ Diogenes Laertios, **Despre viețile și doctrinele filozofilor**, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 232-233.

² Jean Vertemont, **Dicționar al mitologiilor indo-europene**, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p. 305.

³ Pr. Philippe Seringe, **Les symboles**, Edition Helios, Genève, 1988, p. 258.

⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, Editura Artemis, București, 1995, vol. 3, p. 40.

⁵ Annick Souzenelle, **Simbolismul corpului uman**, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 60.

* Vezi nota din Livia Liliana Sibișteanu, **Focul-element primordial (I). Reprezentări și simboluri în religie**, în *Zargidava*, Bacău, 2007, vol. VI, p. 228. Toate trimitelile cu * au aceeași sursă.

⁶ Solas Boncompagne, **Lumea simbolului**, Editura Humanitas, București, 1994, p. 244.

⁷ **Ibidem**, p. 64.

⁸ **Ibidem**, p. 102.

(la chinezi centrul), toamna și culorile: negru, cafeniu, suriu*. Forma geometrică care reprezintă Pământul în Antichitate este pătratul⁹, iar la daci și în Evul Mediu cercul care are înscris o cruce. În Evul Mediu, Pământul mai este reprezentat și printr-un cerc cu o cruce pe circumferință, însemnând Pământul și punctele busolei, iar după marile redescoperiri geografice, începând cu secolul al XVI-lea, această reprezentare semnifică Globul pământesc dominat de creștinism¹⁰. Alchimiștii medievali reprezintă Pământul printr-un triunghi echilateral¹¹. Agrippa ne relatează că Pitagora și adepții lui i-au dat Pământului „primul cub format din opt unghiuri solide, din douăzeci și patru de planuri și din șase baze, un pătrat în formă de zar”¹². În arcele minore ale Tarotului, suita Parale reprezintă Pământul¹³. Casta corespunzătoare Pământului este aceea a producătorilor¹⁴, iar semnele zodiacale de pământ sunt: Taurul, Fecioara, Capricornul¹⁵. De asemenea, Pământul mai este reprezentat de lemn, petra genetrix, de miel, șarpe, taur, berbec, câine (ultimele 4 animale reprezintă și Focul/Soarele)*, vaca¹⁶, rândunica, cocoșul, furnica¹⁷, mărul¹⁸, arțarul*, oasele, buricul și vulva¹⁹. Grafic, focul este reprezentat printr-o linie orizontală, care are în mijlocul ei o bulină neagră*. Pământul este în legătură cu Luna, cu partea stângă, cu realizările materiale, fiind opus Cerului care este în legătură cu Soarele, cu partea dreaptă și ritualurile²⁰, cu împlinirile spirituale.

B. Simboluri

În concepția lui Ferekyde din Syros, „Zeus, Timpul și Țarina au fost întotdeauna, iar Țarina a fost numită „Ge” din cauză că Zeus i-a dat pământul ca dar”²¹. În viziunea lui Ferekyde, Țarina și Pământul, adică Ge, aveau roluri diferite. De fapt, numirea pământului cu termeni diferiți, în funcție de atributele lui și de mentalitățile, credințele popoarelor, se găsesc și în alte limbi. De exemplu, în Biblie, pământul numit „eres”, reprezintă lumea fizică în care trăiește omul, este uscatul în contrast cu marea, este solul pe care crește vegetația, iar pământul numit ădăma reprezintă materia din care Dumnezeu l-a creat pe om, după chipul și asemănarea sa (Geneza: 26-27), este materia sacră

⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 40.

¹⁰ Clare Gibson, **Semne și simboluri**, Editura Aquila'93, Oradea, 1988, p. 92.

¹¹ Solas Boncompagne, **op.cit.**, p. 169.

¹² **Ibidem**, p. 178.

¹³ Clare Gibson, **op.cit.**, p. 78.

¹⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. 1, p. 261.

¹⁵ Rovena și Rupert Shepherd, **1000 de simboluri**, Editura Aquila'93, Oradea, 2007, p. 190.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ Clare Gibson, **op.cit.**, p. 114-116.

¹⁸ **Ibidem**, p. 120.

¹⁹ Rovena și Rupert Shepherd, **op.cit.**, p. 160.

²⁰ Pr, Philippe Seringe, **op.cit.**, p. 278.

²¹ Diogenes Laertios, **op.cit.**, p. 153.

din care se fac altare temporare (Exod: 20-24), este locul pe care se închină lui Dumnezeu, Neaman Sirianul (2 Împ.5-7), este simbol al tânguiri (2 Sam.1:2; 15:32)²². La romani, greci, germani și la alte popoare există pământul fizic și pământul ca ființă vie personificat în zei, cu putere creatoare (de exemplu la latini Terra și Tellus/Humus). Pământul ca element primordial este personificat direct, „în alegorii antropomorfe - Gaia greacă, Ki sumeriană, Tlacolteol aztecă, Prakriti indiană sau indirect ca divinități patronale, cum sunt Demeter „cea neagră”²³, Ceres, în general divinități feminine dar și masculine, ca egiptenul Geb²⁴, getul Zalmoxis, Papa-rua din insulele Polineziei²⁵ sau ca zeii sumerieni, care la început au avut în stăpânire alte elemente, ca Enki -stăpân al Apelor²⁶ și Enlil – stăpân al Aerului și care au devenit stăpâni ai Pământului²⁷.

În toate mitologiile, Pământul este o divinitate duală, care dă și ia. Dă viață și toate bunurile care întrețin viața și își ia periodic totul înapoi, “pentru a preface și a redăru neîncetat”²⁸.

Pământul simbolizează substanța creatoare și întreținerea vieții, prin rolul fertilizator, funcția maternă, ținta unei căutării și identitatea unei comunități strămutate.

1. Pământul substanță creatoare, dădător și întreținător al vieții

În raport cu Apele, care preced organizarea Cosmosului, Pământul produce formele vii: Apele reprezintă masa nediferențiată, Pământul–germenii diferențelor²⁹.

Pământul creator este prezent în gândirea filosofică și în religii atât ca substanță creatoare – Telesma (care, după Hermes Trismegistul, are în compoziție și Cer) din care provin toate lucrurile și toate ființele, fiind hrană și UNUL³⁰, cât și Pământul – Mamă care dă naștere ființelor.

a. Pământul substanță creatoare reprezintă temă principală în multe concepții religioase, din spații diferite. Cele mai vechi mituri care abordează această temă sunt cele din Mesopotamia. În mitul sumerian “Enki și Ninhursag”, Zeiță Pământ, Ninhursag, la porunca lui Enki, i-a creat pe oameni din pământ,

²² **Dicționar biblic**, Societatea Misionară Română, Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995, p. 192.

²³ Victor Kernbach, **Mituri esențiale**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 147

²⁴ Guy Rachet, **Dicționar de civilizație egipteană**, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 131.

²⁵ Peter H. Buck, **Vikingii de la Soare răsare**, Editura Științifică, București, 1969, p.171

²⁶ Giovanni Filoramo, coordonator, **Istoria religiilor (I). Religii antice**, Editura Polirom, Iasi, 2008, p. 143.

²⁷ Gwendolxn Leick, **Dicționar de mitologie a Orientului Apropiat Antic**, Editura Artemis, București, 2006, p. 55-59.

²⁸ Victor Kernbach, **op.cit.**, p. 147.

²⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 40.

³⁰ Fernand Comte, **Cărțile sfinte**, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 31.

pentru a-i scuti pe zei de muncile grele la care erau supuși³¹. Din același motiv, dar și pentru a-i sluji pe zei, în „Enuma Eliș” ni se relatează că Marduk și cu Ea i-au creat pe oameni din lut alcătuit din pământ amestecat cu sângele lui Kingu, zeul rebel care a condus trupele lui Tiamat împotriva lui Marduk³² (probabil așa își explicau akkadienii firea lor rebelă). Dumnezeu biblic l-a creat pe om din lut din pământ, după chipul și asemănarea sa, după care a suflat „în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie” (Geneza: 26-27). În toate religiile polinezienilor, zeii au făcut din pământ fie prima femeie (zeul Tane i-a dat viață primei femei, după care a luat-o în căsătorie, făcând-o mama primelor ființe omenești), fie primul bărbat (zeul Ta’arona după ce l-a făcut pe Ti’i, l-a căsătorit cu zeița Hina, care a născut primele căpetenii)³³. Primul om făcut de zei, după cum se relatează în Popo Vuh a mayașilor, cu scopul de a-i sluji, adora și de a avea grija de ei, a fost conceput din pământ și noroi. Însuși Pământul a fost creat de către Inima Cerului și Inima Pământului, când unda moartă a Apei mai ascundea încă Pământul și Cerul³⁴. Aici apare rolul dublu al Pământului în creație și anume, în propria creație, născându-se din el însuși, cât și în crearea oamenilor. De asemenea, găsim aceeași idee în miturile amerindienilor algonchinți din America de Nord, unde ni se relatează că eroul civilizator Mānābush, după Potop, a creat Pământul, dându-i forma actuală, dintr-un bulgăre de lut, de pe fundul abisului³⁵. În „Upanișade”, Pământul este „lumea picioarelor” lui Brahman/Ātman³⁶.

b. Pământul dădător și întreținător al vieții

Oamenii și-au imaginat Pământul, din măruntaiele căruia cresc tinerele mlădițe sub înfățișarea unei femei fecunde. Aceasta a fost Zeița-Mamă, care apare reprezentată încă din paleolitic, la cetele de vânători, prin statuete din piatră sau din fildeș, cu atribute sexuale puternic marcate. Acestora li se adaugă, în neolitic, idolii din lut prezenți atât în locuințe, în altare, în depozite, în recipiente pentru cereale cât și în cimitire³⁷. Uneori această zeiță este flancată de un zeu masculin, cuplul funcționând într-o coexistență unitară „expresie a regenerării simbolice, singura care asigură viața”³⁸.

În Marea Zeiță se deslușesc mai multe simboluri: dădătoare de viață și de moarte, generatoare a vegetației, stăpână a ploilor și a apelor. Epifaniile ei sunt, o parte simboluri ale Pământului, altele ale Apei sau chiar ale Focului: pasărea

³¹ Gwendolxn Leick, **op.cit.**, p. 56.

³² **Enuma Eliș**, în C. Daniel, **Gândirea asiro-babiloniană în texte**, Editura Științifică, București, 1975, p. 39.

³³ Peter H. Buck, **op.cit.**, p. 43 și 83.

³⁴ Miloslav Stingl, **Indienii precolumbieni**, Editura Meridiane, București, 1979, p. 342-343.

³⁵ Mircea Eliade, **Nostalgia originilor**, Editura Humanitas, București, 1994, p. 220.

³⁶ Paul Deussen, **Filosofia Upanișadelor**, Editura Herald, București, 2007, p. 163.

³⁷ Gordon Childe, **Făurirea civilizației**, Editura Științifică, București, 1966, p. 113.

³⁸ Giovanni Filoramo, **op.cit.**, p. 48.

acvatică, șarpele, crisalida, broasca, albina, fluturele, câinele, ursul³⁹, puilul de cerb, scoafa, leopardul și leul. Partenerul ei masculin este reprezentat de taur⁴⁰, stăpân la renașterii anuale, copilul divin și deține ca simboluri predilecte falusul și coarnele de taur. Pe multe statuete se găsesc și semne grafice: spirala, meandrul, romb, zigzagul, crucea, coarnele, omida, peștele, în majoritate simboluri ale regenerării ciclice⁴¹. Marea Zeiță este reprezentată în diferite ipostaze: în procesul nașterii, alăptând, într-o îmbrățișare sexuală sau prin simboluri ale ei pictate pe „altarele” funerare din așezarea neolitică Çatal Hüyük (sâni încorporați în zid, alături de vulturi coborând peste leșuri fără cap)⁴².

În epoca clasică a Antichității, Zeița Mamă devine Pământul Mamă, pierzându-și rolul principal, ea fiind pe locul doi sau trei în panteonul marilor religii. Ea devine marea dădătoare de viață, după ce se căsătorește cu Cerul, care o fecundează, făcând-o prima mamă, fără a-și pierde atribuțiile unei zeități chthoniene care fertilizează solul, fiind protectoarea recoltelor, ei ridicându-i-se temple și altare unde i se aduc jertfe și i se fac o multitudine de ritualuri, în majoritatea anotimpurilor. În „Teogonia” se mai păstrează urme ale matriarhatului, când Marea Zeiță era principală creatoare, pentru că „Geea, slăvita, născu mai întâi asemeni sieși Cerul cu stele-mpânzite, de jur împrejur să o cuprindă”, iar după ce creă și alte lucruri, se uni cu Cerul și dădu naștere la toți zeii⁴³. În „Teogonia”, Pământul Mamă are și rol justițiar, ea hotărând pedepsirea lui Uranus, care s-a dovedit a fi crud, închizându-și fiii în pânțelece Pământului, provocând o dublă suferință atât fizică cât și spirituală, fiilor și Pământului Mamă. Interesantă este menținerea rolului fecundator al lui Uranus și acceptarea acestuia de către Geea. Atunci când Cronos îi taie, cu secera „sfântul mădular”, Geea înghite toate „picăturile rubinii”, din care se vor naște Eriniile, Giganții, Nimfele, iar mădularul aruncat în valuri va da naștere Afroditei⁴⁴. Dumitru T. Burtea interpretează această alegorie în felul următor: secera cu care Cronos și-a mutilat tatăl sugerează forma curbă a orizontului și linia despărțitoare dintre Cer și Pământ, iar picăturile de sânge și nașterea Afroditei, ca divinitate chthoniană, nu este altceva decât veșnicia actului iubirii și al creației⁴⁵. Mircea Eliade afirmă că motivul cosmogonic al cuplului primordial Cer-Pământ este prezent în majoritatea civilizațiilor: oceanice, americane, africane, europene, orientale, el găsind similitudini între diferite religii și miturile grecești. De exemplu, într-un mit maor se găsește motivul despărțirii

³⁹ **Ibidem**, p. 48.

⁴⁰ Gwendolxn Leick, **op.cit.**, p. 192.

⁴¹ Giovanni Filoramo, **op.cit.**, p. 48.

⁴² Gwendolxn Leick, **op.cit.**, p. 192.

⁴³ Hesiod, **Teogonia**, în volumul **Opere**, Editura Univers, București, 1973, p. 29.

⁴⁴ **Ibidem**, p. 30-31.

⁴⁵ Dumitru T. Burdea, **Studiu introductiv**, în **Ibidem**, p. 12.

brutale a Cerului de Pământ, prin tăierea de către fiii cuplului, a tendoanelor care-i uneau, iar într-un mit din Tahiti această despărțire a fost făcută de o plantă, care a crescut și a împins Cerul în sus. De asemenea, la fel ca în cântecul Peleiadelor de la Dodona, la kumama, o populație din Africa, nunta dintre Cer și Pământ este înțeleasă în chip de fecunditate cosmică: „Pământul este mama noastră. Cerul este tatăl nostru. Cerul face roditor Pământul prin ploaie. Pământul produce cerealele și iarba”⁴⁶. Credința că Pământul are rol în fecundarea femeii și o face fertilă se găsește în obiceiul unor triburi africane unde femeile gravide înghit pământ⁴⁷. Având în vedere concepția că structura cosmică a Pământului poate fi identificată în întreg mediul înconjurător, în microcosmos, iar nu numai în regiunea telurică propriu-zisă, Mircea Eliade găsește în istoria credințelor despre originea copiilor că omul nu intervine în creație. Tătăl este părinte al copiilor în sens social, el legitimează copiii printr-un ritual care este în fapt o adopțiune. Copiii aparțin în primul rând locului, adică microcosmosului înconjurător, ei fiind aduși de păsări acvatică, broaște, berze, pești, crocodili, sămânța lor se găsește în ape, cristale, pietre, stânci, peșteri (toate acestea aparțin Pământului), iar mama îi primește sau îi culege și le dă forma umană⁴⁸.

Rolul pe care îl joacă Pământul în ciclicitatea vieții se găsește în concepția „din pământ suntem, în pământ ne întoarcem”, proprie multor credințe. „Ceea ce numim noi viață și moarte sînt doar două momente diferite din destinul total al Gliei-Mamă: viața nu este decât desprinderea din pântecul Pământului, iar moartea se reduce la o reîntoarcere acasă”⁴⁹.

2. Pământul mijloc de identitate, ținta unei căutări

Pământul mijloc de identitate se găsește în credințele despre originea copiilor, unde aceștia sunt considerați ca aparținând locului, dându-i omului sentimentul solidarității cu mediul înconjurător, cu microcosmosul. Probabil acesta era motivul pentru care oamenii purtau și mai poartă pământ cu ei în raniță, când pleacă la război sau iau cu ei pământ natal, când se strămută. Considerăm că având la bază aceeași credință, în ritualul de întemeiere a Romei, elementele primordiale folosite au fost Focul Sacru, Pământul. După ce tovarășii lui Romulus, sar peste Focul Sacru, acesta sapă o mică groapă de formă circulară, unde aruncă un bulgăre de pământ adus din Alba Longa. Apoi fiecare dintre tovarășii săi, se apropie de groapă, aruncând în ea o mână de pământ adus din ținutul din care vine⁵⁰. Prin acest gest, oamenii aduc cu ei o

⁴⁶ Mircea Eliade, **Tratat de istorie a religiilor**, Editura Humanitas, București, 1992, p. 231.

⁴⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 41.

⁴⁸ Mircea Eliade, **op.cit.**, p. 233.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 241.

⁵⁰ Fustel de Coulanges, **Cetatea antică**, Editura meridiană, București, 1994, vol. 1, p. 94.

parte din Pământul sacru al locurilor lor de origine, pământ din care se trag, pământ unde și-au lăsat îngropați străbunii. Este identitatea lor, pe care și-o pun la temelia cetății, care va constitui la rândul ei, identitatea pentru urmașii lor. De asemenea, se știe că în credința multor popoare, pentru fiecare comunitate așezarea, pentru fiecare om, casa reprezintă Buricul Pământului.

Pământul mai simbolizează și ținta unei căutări. Este Pământul Sfânt al începuturilor, este Pământul Făgăduinței al viitorului. Pământul Sfânt (denumire dată de evrei și de creștini) se găsește în religii diverse cu numiri diferite: Pământul Sfinților, Pământul Preafăcitorilor, Pământul Nemuririi etc. El simbolizează centrul spiritual, Centrul Lumii propriu fiecărei tradiții, „reflex al Centrului primordial sau al Raiului pământesc. De acolo te poți apropia de Pământul Făgăduinței, țintă a unei căutări care este și de ordin spiritual, precum și de Pământul Negru (Kim al egiptenilor) al cărui caracter primordial nu poate fi pus la îndoială. Pământul Făgăduinței este unul din poliul spiritului, așa cum sunt Canaanul pentru evrei, Ithaca pentru Ulysse, Ierusalimul ceresc pentru creștini”⁵¹.

**La Terre – élément primordial.
Représentations et symboles dans la religion
Résumé**

Dans cet étude, l’auteur nous présente les représentations de la Terre dans: les mathématiques, le corps humain, l’Arbre Sefirot, les sciences biologiques et les doctrines philosophiques. L’auteur nous présente, aussi, les symboles de la Terre: la matière créatrice, la Terre-Mère (la fertilité, celle qui donne la vie) et la Terre conçue comme le but de la recherche.

---

⁵¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 42.